

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ביצה

פרק ראשון

סוגיה ח: קבורת מת ביום טוב ראשון וביום טוב שני

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

מהדורה ראשונית ללא הגהה

סוגיה ח: קבורת מת ביום טוב ראשון וביום טוב שני

*

רקע

חכמים התירו איסורי דרבנן כדי לאפשר קבורת מת ביום טוב. גדרי ההיתרים נידונים בגמ' ובראשונים.

מקורות

- א. גמ' ו. "אמר רבא מת ביום טוב ראשון... דלא סבר להא דנהרדעי"
 ב. שבת קלט. -קלט: "שלחו ליה בני בשכר ללוי... לפי שאינן בני תורה"
 ב. רש"י ד"ה דאיכא חברי
 תוס' ד"ה והאידינא
 רי"ף ג. באלפס, "אמר רבא מת ביום טוב ראשון... למיגו ליה אסא"
 ר"ן ד"ה אמר, יום, אפי', ודאמרינן
 רא"ש סי' ה, והגהות אשר"י
 רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"א הל' כב-כג
 ג. תורת האדם לרמב"ן עמ' קיד, "ושם בהלכות ומותר ללוות את המת... כחול שויהו רבנן"
 ד. שו"ע סי' תקנו ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק טו-טז, יט, כא-כב, כד, לו (שער הצינן אות מט-ג), מב]

תורת האדם שער הסוף - ענין ההוצאה ד"ה ושם בהלכות [עמ' קיד]
 ושם בהלכות ומותר ללוות את המת ביום טוב ראשון בתוך התחום, ומינה ביו"ט שני אפי' חוץ לתחום. וכן כתב הרב ר' יצחק בן גיאת ז"ל, אלא שאני חוכך בחזרה לאחר הקבורה, שיש לומר שאין להם אלא אלפים אמה, ואין לנו בכל היוצאין חוץ לתחום אפילו ברשות בית דין לדבר מצוה אלא שיהא להם אלפים אמה ולהתיר להם חזרה בהבלעת תחומין, אבל לחזור יותר מד' אלפים לא, אבל כיון דיו"ט שני של דבריהם מצינו בשל דבריהם שהתירו חזרה משום שלא תהא מכשילן לעתיד לבא כדאיתמר ביום הכפורים [יומא עז:]: וצריך תלמוד. וראיתי בתוספות שמעשה היה בצרפת ביו"ט שני והלכו אחרי המת רוכבים על סוסים עד מקום קבורה, וכמדומה מדבריהם שלא מיחו בידם חכמים שבאותו הדור, וחס ושלושם שלא התירו רבותינו כן אלא במקום דלא אפשר, כענין ששינונו לגבי עדות החודש [ר"ה כב]. מי שראה את החודש ואינו יכול להלך מוליכין אותו על החמור ואפילו במטה ואם צורך להם נוטלין בידם מקלות, השתא בעדות החודש שהיה צורך כל ישראל ודבר שמחללין עליו את השבת חששו לשבות זה ולא התירו אלא במקום דלא אפשר, כ"ש דבר קל שאינו דוחה שבת אפילו בעממין, הלכך לא מיבעיא הבאים משום כבוד שאסור אלא אפילו אבלים שחייבין לקברו אסור. ומיהו קוברים שצריכין לקברו במקום שאי אפשר מתירין להם אפילו לרכוב ע"ג בהמה, דיו"ט שני לגבי צרכיו בכל דלא אפשר כחול שויהו רבנן.

הסבר הסוגיה

אמר רבא מת ביום טוב ראשון יתעסקו בו עממים מת ביום טוב שני יתעסקו בו ישראל ואפילו בשני ימים טובים של ראש השנה. [גמ' ו.]

רבא מחדש שני חידושים:

א. למרות שבשבת וביום הכיפורים אסור לקבור מת על ידי גויים [כמוכח בר"ה כ., ומפורש בר"ן ג. ד"ה אמר], ביום טוב הקילו חכמים ומותר לקבורו על ידי גויים.
ב. ביום טוב שני מותר לקבורו אף על ידי ישראל, ש"יום טוב לגבי מת כחול שויה רבנן".

נחלקו הראשונים מדוע התירו חכמים לקבור מת ביום טוב ראשון על ידי גויים:
א. רש"י [שבת קלט: ד"ה מת ביום טוב] מפרש שחכמים התירו כדי שהמת לא יסריח, ולכן הוא מפרש שמותר רק ביום טוב הסמוך לשבת שיש חשש שהמת יסריח.
ב. הרא"ש [סי' ה] והר"ן [ג. ד"ה אמר] מפרשים שחכמים התירו מפני כבוד המת שלא להלינו, ולכן מותר בכל יום טוב, אף שאין חשש שהמת יסריח.

יום טוב שני מדרבנן, ולכן התירו חכמים לקבורו על ידי ישראל, וחידשו "שיום טוב לגבי מת כחול שויה רבנן". בגמ' מפורש שמותר לעשות למת דברים המיועדים לכבודו אף שאינם הכרחיים לקבורתו. הגמ' אומרת שמותר להכין לו גלימה ולגזוז לו הדס. מדגיש רש"י [ד"ה דאיכא חברי] שמותר להכין לו גלימה אף כשיש לו תכריכין, שמפני כבודו עושים לו יותר מדאי.

נשאלת השאלה מהם גבולות ההיתר, האם מותר ביום טוב שני להדפיס מודעות אבל, להתקשר למכרים בטלפון ולהגיע להלויה במכונית?

פשוט שרק צורכי המת הותרו ביום טוב שני, ולא צורכם של החיים. לפיכך אדם שיכול להגיע להלויה ברגל, ומפני נוחיותו הוא רוצה לנסוע ברכב, אסור לו לנסוע ביום טוב שני. השאלה היא רק במקרה שאינו יכול להגיע ברגל, והדרך היחידה שלו להשתתף בהלויה אם יסע ברכב.

הרמב"ן [תורת האדם עמ' קיד] מתייחס לשאלה דומה והוא אומר: "וראיתי בתוספות שמעשה היה בצרפת ביו"ט שני והלכו אחרי המת רוכבים על סוסים עד מקום קבורה, וכמדומה מדבריהם שלא מיחו בידם חכמים שבאותו הדור, וחס ושלום שלא התירו רבותינו כן אלא במקום דלא אפשר... הלכך לא מיבעיא הבאים משום כבוד שאסור אלא אפילו אבלים שחייבין לקבורו אסור. ומיהו קוברים שצריכין לקבורו במקום שאי אפשר מתירין להם אפילו לרכוב על גב בהמה, דיום טוב שני לגבי צרכיו בכל דלא אפשר כחול שויה רבנן". הרמב"ן אוסר על המלווים לרכב על גבי בהמה, אף על פי שמקום הקבורה רחוק ואין להם אפשרות ללוות את המת ברגל, והוא מתיר רק לקוברים, ורק בתנאי שאינם יכולים להגיע ברגל.

דבריו של הרמב"ן שאסור למלווים לרכב על גבי בהמה צריכים עיון, שהרי הרמב"ן עצמו כותב שמותר ללוות את המת מחוץ לתחום, זאת אומרת שלווית המת כלולה בכבוד המת, שניתן להתיר בשבילה איסור תחומין, ומאי שנא איסור רכיבה על גבי בהמה מאיסור תחומין?

המגן אברהם [סי' תקכו סקט"ו. כך מפורש גם במיוחס לשיטה מקובצת ד"ה הא דאמרינן בי"ט] מפרש את דברי הרמב"ן: "אע"ג דרכיבה רק דרבנן מכל מקום איכא זילותא דיום טוב כך נראה לי והוא הדין דאסור לילך בספינה". חכמים התירו כל דבר שהוא הכרחי לקבורת המת, אפילו דבר שיש בו זילותא דיום טוב, ולכן מותר לקוברים לרכב על גבי בהמה, כשאי אפשר לקוברו ללא רכיבה. דבר שאינו הכרחי לקבורת המת אלא נצרך רק לכבודו, מותר רק כשאין בדבר זילותא דיום טוב. הגדרת זילותא דיום טוב אינה ברורה מתוך דברי המגן אברהם¹.

כמו כן נראה לצמצם את ההיתר לפעולות ישירות של כבוד המת, מותר להכין לו תכריכים, מותר לגזוז לו הדס, מותר לבנות לו ארון, מותר לחפור לו קבר, מותר ללכת מחוץ לתחום ללוותו ומותר לרכב על גבי בהמה לקוברו. אבל אסור לעשות פעולות שמיועדות להשפיע בעקיפין על כבוד המת, אסור להדפיס מודעות אבל שמיועדות להביא אנשים רבים ללויה, אסור להתקשר לאנשים שיבואו להלויה, ואסור אף לנסוע במכונית כדי להגיע למקום הלויה.

רבינו תם [בתוס' ד"ה והאידינא] הורה שלא לקבור מת ביום טוב שני על ידי ישראל, מפני שתי סיבות:

א. הגמ' במסכת שבת מספרת שלא רצו להתיר לבני בשכר לקבור מתייהם על ידי ישראל מפני שאינן בני תורה. סובר רבינו תם שגם אנו לא בני תורה, ולכן אסור לנו לקבור מת על ידי ישראל.

ב. הגמ' [ג.] אומרת: "והאידינא דאיכא חברי חיישינן", וגם בזמננו יש אנשים שהם משועבדים למלכות לעשות מלאכה ואם יראו שמתעסקים לעשות מלאכה במת יכופו אותם לעשות מלאכה למלכות".

יש דוחים את דבריו של רבינו תם. אנו בני תורה יותר מבני בשכר, וסברת "חברי" קיימת רק כשרוב הציבור משועבדים למלכות, ולא כשיש יחידים המשועבדים.

סיכום

מותר לקבור מת ביום טוב ראשון על ידי נוכרים, לדעת רש"י רק כשיש חשש שהמת יסריח, ולדעת הרא"ש והר"ן מותר אף כשאין חשש שהמת יסריח. "יום טוב לגבי מת כחול שויה רבנן", ומותר לעשות מלאכה לכבודו של מת. הרמב"ן, על פי פירושו של המגן אברהם, מצמצם את ההיתר, וכל דבר שאינו הכרחי לקבורת המת

¹ נקודה זו צריכה דיון נרחב עיין משנ"ב סקל"ז ושער הציון אות מט-נ

מותר רק כשאין בו זילותא דיום טוב. נראה לצמצם את ההיתר לעיסוק ישיר בכבוד המת, ולא למלאכות שמיועדות לתרום בעקיפין לכבודו של המת.

הלכה

השו"ע [סי תקכו סע' א] פוסק שקוברים מת ביום טוב ראשון על ידי גוים, אפילו אם יכולים להשהותו למחרת, אבל אם אין גוים לא יקבר על ידי ישראל, אפילו יש חשש שיסריח. הוא פוסק שמותר להלבישו, לחמם לו מים לטהרתו, להוציאו ולהניחו בקבר על ידי ישראל, כיוון שדברים אלו אינם אסורים מהתורה.

השו"ע [סע' ב] פוסק שאסור להשהות מת ליום טוב שני כדי שיקבר על ידי ישראל. מסביר המשנה ברורה שעדיף לעבור על שבות שאין בו מעשה ביום טוב ראשון, משיקברוהו ישראל ויעברו על שבות בידים.

השו"ע [סע' ד] פוסק שעושים צורכי המת על ידי ישראל אפילו אפשר בנוכרים, הרמ"א חולק שאם יש גוים יעשו הגוים את הקבר, הארון והתכריכים.

השו"ע [סי' ז] פוסק כרמב"ן, שמותר ללכת חוץ לתחום ללוות המת, אבל אסור לרכב על בהמה כדי ללוותו, ומותר לרכב על בהמה לקוברו [עיין משנה ברורה סקל"ז ושער הציון אות מט-נ, דיון בדיון זה].

ר' משה פיינטיין מורה למעשה [שו"ת אגרות משה חלק או"ח ג סימן עו]: "לכן לענ"ד פשוט וברור שעל הנהלת עדת ישראל להודיע שאין מסדרין שום קבורה ביו"ט שני אף כשעיי"ז יהיו שלשה ימים לפעמים שלא יוכלו לקבור".